

ZDENEK KUDELKA

PŘÍSPĚVEK K DĚJINÁM BAROKNÍ ARCHITEKTURY V BRNĚ

I.

Vědomosti o dějinách moravské architektury 17. a 18. století jsou dosud značně mezerovité. Pouze jediná práce se zatím pokusila postihnout její vývoj a jeho souvislosti s ostatní evropskou, zejména ovšem rakouskou architekturou baroka.¹ Přesto se alespoň některé ze základních charakteristických znaků barokní architektury Moravy rýsují dosti zřetelně. Je to mimo jiné vývojová spleť a nejasnost, která vysvitne již ze srovnání se soudobou tvorbou v Čechách, a nedostatek silných uměleckých individualit. Týká se to především Brna, tehdejšího hlavního zemského města, kde stavební činnost tohoto údobí zanechala patrné stopy. Částečnou výjimku tvoří jen stavby z doby vrcholného baroka, z nichž většinu lze spojit se jménem brněnského architekta a stavitele Mořice Grimma.² Je tomu tak i u jeho přestavby gotického trojlodí minoritského kostela sv. Janů a u stavby přilehlé loretánské kaple, kterými vrcholí činnost tohoto průměrného umělce a nepochybně také brněnská architektura baroka.

O Grimmově autorství obou uvedených staveb nebylo celkem pochyb.³ Některé otázky však nebyly uspokojivě vyřešeny, popřípadě zůstaly ještě neobjasněny. Jde především o stavbu svatých schodů u loretánské kaple. Jak ukázal dosud neznámý archivní materiál, je možno dosavadní poznatky doplnit několika dalšími, které jsou přitom významné nejen pro dějiny stavby, ale také pro poznání složité povahy brněnské architektury 18. století.

Svaté schody představují v souboru staveb u loretánské kaple značně samostatný útvar. Jsou umístěny při východním rameni ochozu kolem lorety mezi kaplemi sv. Josefa a sv. Anny (dříve sv. Jana), přilehlými schodišti a komorami. Stavba založená na půdorysu protáhlého obdélníka přiléhá severní částí ke gotické věži kostela, východní k domu č. 14 v Jánské ulici, nad který částečně přesahuje plnou zdí s oknem půlkruhovitě zaklenutým a mansardovým štítem nad ní, prolomeným dvěma oválnými okny a rámovaným římsou. Jižní průčelí, které se uplatňuje na vnějšku nejvíce, má v přízemí jedno, v patře tři půlkruhovitě zaklenutá okna. Na nárožích jsou leseny. Vnitřek je rozdělen zdvojenými pilastry na tři pole zaklenutá českou plackou. Klenba středního pole, které je dvojná-

sobkem bočního, je podélně situována. V střední části je schodiště o 28 stupních. Je rozděleno balustrádami na tři ramena, z nichž střední je nejširší. Končí podestou s mělkým nikovitým výklenkem pro oltář ve východní zdi. Nad schodištěm je volný architektonický útvar, který sestává z dvojice pilířů s pilastry a sloupy představenými na přední i zadní straně. Na pilířích spočívá kladí uprostřed vysunutě. Poprseň balkónu tvoří mříž, poprseň po stranách je plná. Na balustrádách schodiště, dole poněkud ke stranám vytočených, jsou sochy Bol. P. Marie, sv. Jana Ev. a dvanácti puttů, na balkóně je trojfigurální sousoší *Ecce homo*. Klenba je pokryta malbou.

O dějinách stavby psal zevrubně Kryštofský, čerpaje především z archivu brněnských minoritů a řádové kroniky od Štěpána Christa z roku 1733.⁴ Po doplnění výsledků, k nimž Kryštofský dospěl, novými poznatky jeví se historie svatých schodů takto. Podnět k jejich vzniku dal Michal Wertema, který ve své závěti z 3. dubna 1721 odkázal brněnským minoritům větší částku. Peněz mělo být mimo jiné použito na dokončení lorelánské kaple, na vystavění svatých schodů a na dostavbu kaple bratrstva Ježíše, Marie a Josefa, tj. dnešní kaple sv. Josefa. 25. dubna téhož roku požádal kvardián minoritského kláštera T. Drápal biskupskou konsistoř v Olomouci o souhlas k postavení svatých schodů.⁵ 10. května prohlédl místo mezi kaplemi sv. Josefa, sv. Jana a lorelánskou kaplí, kde měly být schody provedeny, církevní komisař Frant. Bernard z Maierswaldu a shledal je za vhodné. Po průtazích, vyvolaných rivalitou reformovaného konventu olomouckých františkánů, vyslovila konsistoř souhlas ke stavbě s podmínkou, že jí bude zaslán nákres. Kresba byla poslána 1. září s novou žádostí o souhlas. 4. září vystavila konsistoř povolení ke stavbě. Brzy však došlo ke změně tohoto záměru. Vykonavatel Wertemovy závěti Kašpar Leopold Thalman sdělil 25. června 1722 královskému úřadu zemského hejtmanství v Brně nové rozhodnutí konventu provést stavbu schodů v presbytáři klášterního kostela za hlavním oltářem.⁶ Již 28. června se minorité obrátili na Karla Liechtensteina s žádostí o povolení přemístit epitaf Jana Šembery z Boskovic, který stál v závěru kněžiště a překážel stavbě. 19. července potvrdil konvent znovu svůj úmysl umístit schody v kněžišti. V odpověď na dotaz konsistoře ze 6. července referoval 23. téhož měsíce Frant. Bernard z Maierswaldu o situaci, která vyvstala změnou původního záměru brněnských minoritů. Zjistil mimo jiné, že s přípravami ke stavbě schodiště se ještě nezačalo, a že se pracuje na opravě klenby kostela⁷ a na zvětšení oken. Za nový návrh se postavil také vicekancléř královských desek Maxmilián Ludvík Hetzer 10. srpna. Uvedl též důvody, které vedly k této změně. Fundátor sice vyslovil přání vybudovat schody, avšak *sine determinatione loci*. Novostavba by dále odvedla věřící ze starého kostela a konečně stavba mimo kostel by stála mnoho peněz. Musely by se pořídít nové základy, zdi, klenby a střecha. Finanční zřetel hrál v rozhodování o místě pro stavbu nepochybně hlavní úlohu. Vyplývá to zřetelně i z žádosti kvardiána Drápala z 13. srpna

o schválení změny. K podpoře nového stanoviska uvádí Drápal také to, že svaté schody se stanou největší ozdobou kostela. Během krátké doby změnil však konvent znovu úmysl a vrátil se k původnímu plánu. V prohlášení ze 27. října vyslovuje představenstvo kláštera konečné rozhodnutí postavit svaté schody mezi kaplemi sv. Josefa a sv. Jana, tj. na místě konsistoři původně udaném.⁸ Jakou cestou se došlo zpět k prvnímu návrhu, je nejasné. Šlo však o náhlý obrat. Ještě 1. listopadu, popřípadě koncem října sdělil totiž F. Bernard z Mairswaldu znovu svůj soud o věci konsistoři. Vyslovil se zamítavě k zabrání celého kněžiště a navrhl kopromisní řešení postavit schody při evangelijní straně kněžiště.

Po vyřešení otázky stavebního místa přistoupil konvent ihned ke stavbě. Měl být postaven zaklenutý ohoz kolem loretánské kaple, hotové již roku 1716,⁹ svaté schody, klenby nad kaplí a schody a dokončena kaple sv. Josefa. Jak vyplývá ze zmíněného vyjádření ze 27. října, bylo její provedení svěřeno brněnskému architektu a staviteli Mořici Grimmovi.¹⁰ Již 14. listopadu mu bylo vyplaceno 18.000 zl.¹¹ Postup a dokončení prací zachycuje v hrubých obrysech uvedené vyúčtování fundátorova odkazu a záznamy v klášterní kronice.¹² Patrně už v první polovině roku 1723 byla nasazena kopule nad loretánskou kaplí, zaklenuty svaté schody a „tota ecclesia ad ordinatam devenit simetriam“.¹³ Na menších stavebních úpravách a výzdobě prostoru se pracovalo ještě i v následujících letech, až v roce 1726 „S. Scala . . . iam erat in statu perfecto“.¹⁴

Jak je patrné z předešlého, je Grimmovo autorství nesporné. Vyplyvá také ze srovnání s jeho některými jinými stavbami, pokud lze ovšem u Grimma nalézt výraznější rysy osobního slohu.¹⁵ Nejméně souvislostí s ostatním Grimmovým dílem má z celé stavby schodiště. Ačkoli lze uvažovat i o tom, že tento nevelký architektonický útvar neposkytl architektu, který se projevoval spíše celkem než propracovaným detailem, mnoho možností uplatnit jeho obvyklý formální aparát, spočívá hlavní důvod jinde. Grimm totiž vyšel ze vzoru, který si pro informaci vyžádala konsistoř a kterou konvent přiložil ke zmíněné žádosti z 1. září 1721. Jde o rytinu, představující průčelí svatých schodů v minoritském kostele sv. Kříže ve Vídni¹⁶ (obr. 46). Je provedena na papíře 238×167 mm a dole popsána: Prospect der Heil. Stiegen in der Kirchen des H. Creutzes zu Wienn hinter den Landthaus der E. E. P. P. Minoriten Convent S. Francisci. Pod legendou vpravo je značena: Fran. Iose. Iubeckh fecit.¹⁷ Průčelí schodů je jednopatrové. Dvě dvojice pilířů obložených pilastry tvoří trojdílný příchod k jednotlivým ramenům schodiště. Střední průchod je zaklenut půlkruhovým obloukem, nad bočními je kladí. Před pilíři jsou volné sloupy, které nesou předsunuté kladí a nad ním v 1. patře balkón. Střední část patra s balkónem je vzadu segmentovitě uzavřena, v bočních polích, rámovaných pilastry, jsou vysoká podélná okna. Nad patrem je nástavec, uprostřed segmentovitě prohnutý a plný, nad okny s otevřeným zábradlím. Nad pilířky zábradlí jsou vázy. Schodiště za prů-

čelím je zachyceno jen zčásti. Střední rameno schodiště bylo od bočních odděleno piliři, nesoucími nad ním patrně klenbu. Po stranách bočních schodišť je otevřené zábradlí. Na balkóně je sousoší *Ecce homo*, v oknech skupiny šašků.

Ze srovnání brněnských svatých schodů s vídeňskými je zřejmé, že Grimm podstatně změnil celkovou dispozici. Odstranil nástupní průčelí a motiv portiku se sousoším posunul na konec schodiště jako ideové a umělecké vyvrcholení stavby. K tomuto kroku ho však patrně přiměl nikoli odlišný umělecký záměr, nýbrž místní situace, tj. především malý odstup od loretánské kaple. Grimm proto uzavřel prostor svatých schodů vpředu pouze v horní části vestavěním malé hudební kruchty nad klenebním polem ochozu. V celkovém rozvržení se tedy shody omezily jen na použití trojdílného schodiště s širším středním ramenem. Tato souvislost je však velmi volná a neposkytuje zatím dostatečný důkaz o přímém vztahu mezi oběma stavbami. Odkazuje v obou případech spíše jen k proslulému římskému vzoru. Těsné analogie lze však nalézt jinde.⁴⁸ Portikus v závěru opakuje totiž téměř beze změny přízemní část vídeňského průčelí. Grimm převzal schéma trojdílného portiku s představenými jónskými sloupy, nesoucími vyložené kladí a balkón, s půlkruhovitě zaklenutým středním vstupem a s kladím nad bočními průchody. Na parapetech a pilířcích balkónu použil shodného tvaru vpadlých výplní s vykrojenými rohy. Mimoto zábradlí balkónu vytvořil rovněž tepanou mříží, aby se sousoší mohlo více uplatnit. Podobně se vyskytuje také motiv architektonické vázy a konečně mohl být převzat také typ jónské hlavice s květem uprostřed abaku.

Pokud mělo na Grimma vliv přání konventu, aby se přizpůsobil vídeňskému schodišti, je nsnadné zjistit. Nelze je však vyloučit, ba je spíše pravděpodobné. V žádosti, ke které je Jubekova rytina vídeňské stavby připojena, se výslovně uvádí, že schody směřují k vídeňskému vzoru.⁴⁹ Konvent si ovšem původně představoval jejich vzhled nepochybně jinak, především honosněji. Jednak měl před očima stavbu vídeňských minoritů, jednak v době jednání s konsistoří bylo již téměř hotovo monumentální schodiště u františkánů v Olomouci.²⁰ Projektant však musel stavbu posléze přizpůsobit vymezenému místu, které bylo dáno těsným sousedstvím lorety, kaple sv. Jana, nedostavěné kaple sv. Josefa a gotické věže. Mimoto zde hrálo pravděpodobně úlohu také dlouhotrvající kolísání konventu v otázce umístění schodiště. Jak se zdá, počítal Grimm i ještě během stavby s jeho případným postavením v presbytáři kostela, a vytvořil proto nezávaznou dispozici. Na místě schodů mohla vzniknout také další kaple, popřípadě kněžiště. Schodiště totiž vzbuzuje vztahem k sousední architektuře dojem pozdějšího vestavění. Zábradlí portiku řeže po obou stranách úseky kladí nad pilastry a tvoří z nich na přední straně spíše jakési klenební konsoly. Konečně o omezených schopnostech architekta byla již učiněna zmínka. Stavbu svatých schodů lze tedy pokládat za kompromisní řešení.

Bezpečným ověřením Grümмова autorství, poznáním formálních vztahů k vídeňské architektuře a doplněním historie stavby některými novými poznatky není však otázka ještě zcela vyčerpána.

II.

K materiálu, uloženému ve Státním archivu v Olomouci, byl bez bližšího označení přiložen soubor plánů, které se na první pohled vztahují k brněnské stavbě. Jde o tyto plány:

1. Púdorys svatých schodů, loretánské kaple a ochozu kolem kaple (obr. 48). Papír na plátně 700×483 mm. Vodová značka nezřetelná. Rýsováno pečlivě černou tuší, zdívo svatých schodů a nároží ochozu položeno světle červenou, loreta, kaple sv. Josefa a sv. Jana, věž a severní zeď kostela světle šedou. Bez měřítka. Plán je orámován černou silnou a slabou čarou. Vpravo nahoře popis: No 1. die Loretha Capellen. No 2. bey der Loretha Capelle der Creutzgang. No 3. so wohl der obrer als untrer Communicationsgang zwischen der Loretha Capelle und heiligen stiegen, wie auch in dem obren Gang das Chor gegen der Loretha Capelle und gegen der heiligen stiegen sich zu bedienen. No 4. die 2 schon erbaute seith Capellen. No 5. die Capellen bey der heiligen stiegen. No 6. die darein 2 kommende altäre. No 7. in mittl die heilige stiegen. No 8. die 2 seith stiegen. No 9. der communicationsgang so wohl unten als oben, alwo man auch in den Kirchthurm comunieren kan. No 10. der Kirchthurm. No 11. die haubt Kirch. Pod popisem: Ich hoffe in etwelchen Tagen selbst baldt zu Prunn zu seyn. Antoni Ospell, Ingenieur. Jednotlivé části jsou označeny číslicemi 1—11 a písmeny A—C. Na zadní straně plánu písmeno A.

2. Severní průčelí ochozu kolem loretánské kaple, svatých schodů a kopule nad ní (obr. 47). Papír 445×370 mm. Bez vodové značky. Rýsováno pečlivě černou tuší, položeno světle šedou, střecha ochozu světle červenou. Dole uprostřed tužkou nakreslené měřítko bez popsání. Na zadní straně plánu písmeno B.

3. Střední část východního ramene ochozu s příčným řezem bočních částí a s trámovou konstrukcí zastřešení (obr. 50). Papír 350×435 mm. Vodová značka: IV. Rýsováno velmi pečlivě černou tuší, položeno odstupňovanou světle šedou. Dole uprostřed měřítko 1—6, Klaffter. Plán je orámován černou silnou a slabou čarou. Při spodním okraji popis: Andrer Fatschata von der Loretha Capellen von B biss C in dem Grundriss gezeichnet, allwo der obrer und untrer communicationsgang und auch zugleich der obrer Chor darinen gezeichnet zu sehen ist, welcher so wohl gegen der Loretha Capellen, als: gegen der heiligen stiegen kan appeciiert [sic!] werden. Na zadní straně plánu písmeno C.

4. Průčelí svatých schodů s příčným řezem kaple před nimi, kaplí sv. Josefa a Jana a s trámovou konstrukcí zastřešení (obr. 49). Papír 375×431 mm. Vodová značka: štít s francouzskou lilí a korunou. Rýsováno velmi pečlivě černou tuší,

položeno odstupňovanou šedou. Dole uprostřed měřítko 1—6, Kl. Plán je orámován černou silnou a dvěma slabými čarami. Při spodním okraji popis: *Fatschara [sic!] interiori zu der heiligen stiegen in fronta in grundriss von A biss B zu sehen angezeichnet. Na zadní straně plánu písmeno D.*

5. Púdorys kněžiště kostela sv. Janů se zakreslením severní poloviny svatých schodů (obr. 51). Papír 612×465 mm, na okrajích silně poškozen, vlevo uprostřed část chybí. Vodová značka; nezřetelná, patrně štít s šesticípou hvězdou a korunou. Rýsováno hnědou tuší, zdivo kněžiště položeno světle šedomodrou, zdivo svatých schodů světle hnědočervenou. Dole vlevo měřítko 1—6, Klaffter. Plán je popsán: *aldarl auf der heiligen stiegen. — grund, alwo dosebetarium [sic!] ietzt stehet. — alde sacristai thir. — der alde aldarstock. — neie sacristai thir. — Der neie aldarstock. Na zadní straně plánu písmeno F.*

6. Nárys kněžiště kostela sv. Janů s podélným řezem svatých schodů a púdorys severní poloviny kněžiště se zakreslením svatých schodů (obr. 52). Papír 453×588 mm, na okrajích nepatrně poškozen. Vodová značka: maltézský kříž. Zdivo kněžiště položeno světle šedomodrou, svaté schody a oltář světle hnědočervenou. Vlevo mezi nárysem a púdorysem měřítko bez označení, vpravo tamtéž je plán signován: *Frantz Egstein Architectus. Plán je orámován třemi slabými čarami. Nahoře vpravo popis: A. grundriss von Prespiterium B. grundriss der heiligen stiegen C. grund der seiten stiegen wo man hinabgehet D. Der obere blatz wo man mes heret E. das gleine aldarl auff den oberen blazel F. der Grund von Epitaphinon [sic!] G. fenster in der Khirche H. aldarstock samt Stoffeln I. die dir [sic!] gegen der [sic!] Sacristai. Na zadní straně plánu písmeno F.²⁴*

Z plánů je zřejmé, že se netýkají provedené stavby. Nejbližší je jí plán č. 2, který představuje uliční průčelí ochozu kolem loretu, tamburu s kopulí a přiléhajících částí. Dnešní fasáda se však od něho liší na druhé straně natolik, že není možno uvážovat o pouhých odchylkách od nárysu. Rovněž jeho technické provedení neukazuje na Grimmovu ruku. Plán se ostatně dotýká ústředního problému jen vzdáleně, a lze jej proto z dalších úvah vypustit. Zbývající projekty kladou svaté schody jednak do míst, kde stojí dnes (č. 1, 3, 4), jednak do kněžiště klášterního kostela (č. 5, 6). První skupina plánů pochází nepochybně z ruky Antona Ospla, významného rakouského architekta z údobí vrcholného baroka a činného nejvíce ve Vídni.²² Na plánu č. 1 je Ospel podepsán, u č. 3 a 4 jsou v popisu odkazy na plán č. 1 a mimoto je shodné s prvním i jejich technické provedení a rukopis popisu. Ospel řešil úlohu tak, že především zkrátil na východní straně vzdálenost mezi loretánskou kaplí a chodbou, jak je patrné ze srovnání s odstupem na ostatních stranách. Dále zúžil podstatně i toto křídlo ochozu a trojramenné schodiště umístil ve vymezeném místě co nejdále. Před schody tak vznikl velký centrální prostor s funkcí kaple. Po stranách byly oltářní výklenky, v koutech niky pro sochy. Ospel nepochybně zamýšlel vytvořit touto kaplí monumentální nástup ke svatým schodům. Vstup do kaple přitom částečně

uzavřel dvěma čtveřicemi a dvěma dvojicemi sloupů nesoucích spojovací chodbu nad ramenem ochozu. Dalším pozoruhodným rysem projektu v tomto místě je příčné umístění kaple vzhledem k ose stavby. Projektant ponechal po stranách mezi kaplí a sousedními kaplemi sv. Josefa a sv. Jana jen úzkou chodbu, která obíhala v přízemí i v patře novou kapli a schodiště. Tímto způsobem vzniklo kontrastní sousedství šířkově orientovaného prostoru kaple a podélného prostoru schodiště, oddělených vzájemně portikem se sousoším *Ecce homo*. Podobně si Ospel počínal i u obou bočních kaplí. Před jejich podélně oválný půdorys²³ položil příčné ovály zdůrazněných koutů chodby.²⁴

Pokud jde o datování Oस्पlových plánů, přicházejí v úvahu dvě možnosti. Jednak mohly plány vzniknout v době původního rozhodnutí konventu postavit schody za loretou, tj. mezi dubnem 1721 a nejpozději únorem 1722, kdy začíná Grimm upravovat kněžské kostela, jednak po návratu k tomuto úmyslu, tj. někdy po říjnu 1722. Druhou možnost lze však vyloučit, poněvadž jak známo, již 27. října bylo provedení stavby zadáno Grimmovi. Oस्पlův projekt je patrně vůbec nejstarším z návrhů, které se postupně sešly. Nasvědčuje tomu ostatně také označení písmenem A na zadní straně plánu č. 1, jež je možno pokládat vzhledem k popsání písmeny A — F celého kořvolutu olomouckých plánů za chronologický záznam.²⁵ Jakou cestou se brněnští minorité dostali k Oस्पlovi, nelze zatím zjistit. Není však vyloučeno, že ho doporučili minorité ve Vídni, s kterými byl brněnský klášter ve stálém styku. Od nich také patrně získal Jubekovu rytinu svatých schodů.

Oस्पlův plán, který je dalším dokladem rozsáhlého působení rakouského umění na Moravu také v 18. století, je především vynikajícím situačním řešením úkolu. Ačkoli byl architekt silně omezen místem a vázán již hotovými nebo začatými stavbami, vytvořil velkoryse pojatý, značně samostatný úlvar, přitom však organicky navazující na stojící části. Jeho hodnota je zřejmá zejména ve srovnání s Grimmovou stavbou, která se pouze omezila na vyplnění vybývajícího prostoru. Zvláště v místech po stranách přední části schodiště je Grimmova bezradnost zřetelně patrná. Místo, které zde měl k dispozici, použil k čistě funkčním účelům (dvojí schodiště, skladištní a jiné prostory). Mimo to Ospel vyšel v návrhu vstřícně jistě divadelnosti tohoto architektonického útvaru. Je nepochybné, že jeho provedením by Brno bylo získalo nejcennější barokní stavbu vrcholného údobí.

Vyvstává nyní otázka, proč nebyl Oस्पlův plán realizován. Důvodů mohlo být několik, např. otálení se stavbou. Hlavní úlohu tu však patrně mělo opět finanční hledisko, které již jednou ovlivnilo průběh příprav. Jednak v době, kdy se se stavbou začalo, byla již část Wertemova odkazu vyčerpána,²⁶ jednak by patrně provedení Oस्पlova návrhu bylo pro jeho náročnost a snad již i věhlas architekta dosti nákladné. Je také pravděpodobné, že Grimm jako známý brněnský projektant a stavitel byl ve styku s konventem již před zahájením stavby na kněžském klášterního kostela.

Zbývající dva plány (č. 5 a 6) umísťují svaté schody, jak už řečeno, do presbytáře klášterního kostela. Jejich autorem je Franz Egstein. Plán č. 6 je signován, plán č. 5 má s ním shodné technické provedení i rukopis označení. Oba jsou variantou téhož řešení, pokud se ovšem neprovedené části na plánu č. 5 měly jinak shodovat s podrobným vypracováním druhého projektu. Hlavní rozdíl mezi nimi spočívá v odlišně utvářeném zábradlí mezi rameny schodiště. Svaté schody zabíraly východní polovinu presbytáře téměř přes jeho celou šířku. Jejich jednopatrové průčelí bylo položeno na místo hlavního oltáře, jehož původní umístění zaznamenal plán č. 5. V přízemí průčelí tvoří dvojice pilířů trojdílný příchod k ramenům schodiště, z nichž střední je téměř dvojnásob širší než postranní. Před pilíři jsou volné sloupy nesoucí předsunuté kladí, nad ním je v prvním patře balkon se sousoším *Ecco homo*. Poschodí je ukončeno balustrádou se sochami a vázami na pilířích. Ramena schodiště jsou od sebe oddělena plnou zdí s pilastry a okny s přibližně půlkruhovým záklenkem a zaklenuta patrně stoupavou valenou klenbou. V prvním patře je v přední části za balkonem schodiště, v zadní jakýsi altánovitý útvar s bočními portály a se samostatným zastřešením. V závěru celého schodiště probíhá přes obě poschodí sloupová architektura oltáře se sochami před sloupy a v patrových níkách mezi nimi. Nad kladím jsou sochy a vázy.

Ve srovnání s Osplovými návrhy, popřípadě s Grimmovou stavbou, které musely řešit zároveň také otázku zastavení příslušného areálu, mohl se poslední plán soustředit pouze na stavbu svatých schodů. Projektant vytvořil značně samostatnou architektonickou dispozici, která je s ostatní stavbou spojena pouze otevřením bočních schodišť a ovšem osvětlením. Hlavní pozornost byla přitom věnována oltární architektuře. V případě provedení tohoto návrhu by se svaté schody staly zřejmě výtvarným vyvrcholením chrámového interiéru. Závažným a neřešitelným nedostatkem jejich umístění v kostele bylo ovšem jejich značné zakrytí oltářem, třebaže je na novém místě zakreslen nepravděpodobně nízký.

Dobu vzniku obou plánů je možno určit rovněž poměrně přesně. Plán č. 6 a částečně i plán č. 5 s variantou klenby jsou totiž zároveň návrhem na úpravu presbytáře. Na jedné straně tedy nemohly vzniknout před zářím 1721, kdy konvent kláštera ještě trval na stavbě schodů mimo kostel, na druhé straně musely být hotové nejpozději v lednu 1722, poněvadž v únoru toho roku začala přestavba kněžiště podle Grimmova projektu.²⁷

Zbývá nyní vyřešit otázku autora obou posledních návrhů. Z provedení obou plánů, zejména č. 6, je zřejmé, že šlo o cvičenou ruku, které projektová činnost nebyla cizí. Nasvědčuje tomu ostatně také označení „architectus“ za signaturou. Nicméně jméno Franz Egstein je v brněnské, popřípadě moravské barokní architektuře dosud zcela neznámé. V souvislosti s ním se však historiku umění vybaví jméno Františka Řehoře Ignáce Ecksteina, známého brněnského malíře z první třetiny 18. století. Činnost Ecksteina — architekta nebyla dosud — pokud

vím — zaznamenána. V jeho malířském díle je však nápadný značný a soustavný zájem o architekturu. V malbě architektur dosáhl také Eckstein vynikajících výsledků.²⁸ Mimoto jsem našel návrh na úpravu kněžiště kostela sv. Tomáše v Brně, který podle všech známek pochází bezpečně rovněž od Ecksteina. Jeho zásah do oblasti architektury není tedy v případě projektu svatých schodů, resp. kněžiště minoritského kostela nahodilý. Není vyloučeno, že se poznatky o této Ecksteinově činnosti podaří časem rozmnožit a s jeho jménem popřípadě i spojit některou z brněnských nebo moravských staveb, vzniklých v prvních čtyřech desetiletích 18. století. Pokud lze zatím soudit, je úroveň jeho projektů vzhledem k průměru ostatní současné tvorby na Moravě dosti značná.

Přílohy:

I. Rozpočet stavitele Mořice Grimma na stavbu ochozu kolem loretánské kaple a svatých schodů. Státní archiv v Olomouci, ACO H/33. 1 dvojlíst.

[s. 1]

Wann wermög dass Maurermeysters Grundriss und Profil, die Kirche um die Loreta solle eingerichtet und gebaut werden, so wird nach genauer Ausrechnung nebst denen alten Ziegeln und Steinen, welche abzubrechen kommen, dennoch vonnöthen sein auf die neuen Mauern, die abgängigen Stein, Mauer und Gewölbsziegel, Kalch, Sand, Schliesseneysen, eychene Schliessen. item Gerüstholz, Bretter und Nägel, nebst allen andern hierzu notwendigen Werkzeug zuzuschaffen. Wie auch vor Maurer und Handlanger, das alte Gemäuer und Gewölber (was nicht stehen bleiben kan) abzubrechen, den Grund samt der Gruft auszugraben, den Schutt wegzuführen zu lassen, so dann alles gut und beständig mit genugsamen dicken Gemäuer auszumauern und auszubutzen. Wird vor allés obbenantes ertragen

12 076 fl.

Wann aber bis an die sogenannte Rossnühl anzubauen komte, damit die Heilige Stiegen eingerichtet werden konnte, so wird zu diesen Stuck von Mauerstein, Ziegl, Kalch und Sand, samt Schliesseneysen, eychenen Schliessen, wie auch vor Maurer und Handlanger, den Grund auszugraben, Schutt wegzuführen, auch alles gut und beständig aufzumauern und auszubutzen zu kommen, wird ohne die obige Summa kommen zu

2 964 fl.

[s. 2]

Des Zimmermeysters Arbeit über die Loreta und Heilige Steigen wird sich erstrecken bis 1 500 fl.
Die Steinmetzarbeit aber gegen 900 fl.
Stockatorarbeit gegen 300 fl.
Kirchenpflaster gegen 1 200 fl.
Bey der Heiligen Stiegen (ob solche in der Kirche, oder hinter der Loreta zu bauen kommt) wird vor Maurer und Handlanger Arbeit samt Mauerstein, Ziegl, Kalch, Sand auch Schliesseneysen kommen zu 2 500 fl.

Vor alle zur Heiligen Stiegen bedürftige Steinmetzarbeit wird kommen zu 2000 fl.
Jedoch ohne deren Marmelsteinernen Staffl zur H. Stiegen.

Mauriz Grim, Maurermeister

II. Vyúčtování pozůstalosti Michala Wertemy. Státní archiv v Brně, E 49/30. 5 dvojlístů.

[s. 1]

Haupt-Raytung über die ganze Verlassenschaft des weyland in Gott ruhenden Herrn Herrn Michaelis Freyherrn von Wertema.

[s. 3]

Empfang.	fl.	kr.	den.
Bey Ihro Gnaden H. H. Grafen von Lamberg auf Kunstad liegendes Capital per	20 000	—	—
Von dem Landhaus ein depositirtes freyherr. Walldorfisches Capital, samt denen verfallenen Interessen, sammentlich	13 825	44	—
Von Wien ein Graf Hermentsteinische Haeredität per	10 000	—	—
Vor das verkaufte Wertemannische Haus in der Kassgassen per	3 500	—	—
Vor die verkaufte Wertemannische Weingarten zu Blatnitz	300	—	—
Bey der Inventur ist befunden worden in garen Geld	46	—	—
Weilen die besagte etwelche Capitalien nur successive empfangen worden, ist von denen annoch anliegenden successive ein Interesse einkommen per	6 623	46	2
Summa des völligen Empfangs	54 295	30	2

[s. 5]

Záznamy výdajů za pohřeb M. Wertemy. Úhrnem 486 fl. 27 den.

[s. 6]

Záznamy výdajů za různé poplatky od 21. dubna 1721 do 8. března 1725. Úhrnem 1936 fl. 58 kr. 2 den.

[s. 7]

Záznamy výdajů v dědických záležitostech od 17. září 1721 do 18. ledna 1724. Úhrnem 3952 fl. 41 kr.

[s. 8]

Záznamy výdajů v dědických záležitostech bez kvitancí, od 30. dubna 1721 do 7. února 1724. Úhrnem 4314 fl. 7 kr.

[s. 9]

Expensae aedificii in ordine ad S. Scalam in ecclesia intentam, quae Ao 1722, 27. octobris in transactione jam factae connivebantur.

	fl.	kr.	den.
Dem Herrn Mauriz Grim für die Kirchenarbeit laut Mauercontract	3 050	—	—
Eidem für die Sácristey laut Contract	825	—	—
Dem H. Andreas Strunck, Steinnetzmeyster, laut Contract	290	—	—
Eidem laut Ausziegel	50	—	—
Eidem laut Ausziegel	6	36	—
Dem Tischlermeyster laut Ausziegel	77	—	—

Dem Bildhauer laut Ausziegel	6	34	--
Dem Zimmermeyer von Dach über die Sacristey laut Ausziegel	68	24	--
Dem Schifferdecker laut Ausziegel	14	24	--
Dem Schlosser zur Sacristey	70	--	--
Summa expensarum aedificij in ordine ad S. Scalam in ecclesia intentam	4 457	58	--

N. B. Post transactionem factam sunt multae magnae aliae expensae pro ecclesia, pro bibliotheca supra sacristiam et pro ambitulo ad bibliothecam factae, uti consideranti patent, quas omnes conventus propria pecunia exsolvere debebat.

Inter expensas computatur capitale 9000 fl., quod ex ordinatione Superiorum pro aeterna fundatione deputatum est in restrigerium animae piissimi defuncti Dni fundatoris, scilicet pro quotidiana missa 7000 fl.

Item pro anniversario ejusdem 4. aprilis cum expositione tunbae et officio defunctorum, 9 lectionum cantando ac singulis 4 temporibus scil. in januario, aprili, julio et octobri pro requiem pro familia Wertemmaniana decantandis deputati sunt 260 fl.

Item pro sartis tectis conservandis Domus Lauretanae et S. Scalae deputati sunt 1740 fl. Summa pro perpetua fundatione 9000 fl.

[s. 10]

Expensae cum contractibus et quitantiis in ordine ad aedificium Lauretanum et S. Scalae.			
	fl.	kr.	den.
Mauermeyer.			
1722 14. Novembris dem Mauermeyer H. Mauriz Grim	18 000	--	--
Zimmermeyer.			
1723 14. Augusti dem Zimmermeyer H. Antoni Ebenberger	1 590	--	--
1724 eidem laut Ausziegel	18	55	--
1725 18. Septembr. eidem laut Ausziegel	42	--	--
Steinmetzmeyer.			
1722 27. Aprilis dem Johann Wrabletz, Czetchowitzzer Steinmetz, für die 28 Staffel zur Heyl. Stiegen	378	--	--
16. Novembr. dem H. Andreas Strunck, Brünner Steinmetzmeyer, für seine Arbeyt zur Lauretakirche	1 010	--	--
1723 18. Augusti zur Heil. Stiegen laut Contract	1 700	--	--
1724 4. Junii zur Heil. Stiegen eidem laut Contract	550	--	--
1724 6. Julii eidem laut Ausziegel	11	--	--
1725 15. Januar. eidem laut Ausziegel	35	--	--
19. Junii eidem laut Ausziegel	8	30	--
1723 15. Novembr. dem Karl Peter Ross, Bernsteiner Steinmetz, vor das Lauretanische Pflaster laut Contract	1 100	--	--
1726 24. Martii eidem laut Ausziegel	101	--	--
9. Novembr. eidem laut Ausziegel	85	45	--
6. Decembr. eidem laut Ausziegel	11	--	--
1727 9. Januar. eidem	12	30	--
1724 26. Octobr. dem H. Franz Fischer, Steinmetz von Boskowitz, für die Galeri über den Lauretanischen Portal laut Contract	100	--	--
1725 18. Octobr. eidem für die Galeri über dem Lauretanischen Haus und andrer Arbeyt laut Contract	336	--	--
1725 1. Octobr. H. Anton Bernard Fosati für die Lauretanische marmelsteinerne Türfuter laut Contract	220	--	--
Latus	25 309	40	--

[s. 11]

	fl.	kr.	den.
1725 12. Decembr. dem Franz Escher, Steinmetzgesell laut Ausziegel	25	43	—
1726 10. huius eidem laut Ausziegel	7	—	—
Schlossermeyster.			
1726 9. Julii dem H. Johann Pabinger, Schlossermeyster laut Contract	1 405	—	—
Klampfner.			
1724 23. Octobr. der Frau Teresiae Mosterin, Klampfnerin, für die Arbeyt auf dem Lauretaeturm laut Quittung	99	—	—
1725 eidem laut Ausziegel	5	30	—
Bildhauer.			
1724 22. Julii dem H. Johann Scherz, Brünner Bildhauer, für die drey obrer Engel über den Lauretanischen Portal laut Contract	200	—	—
7. Novembr. eidem für andere 4 Engel auf der Seiten des Portals laut Contract	170	—	—
1725 25. Julii eidem für eine extra Arbeyt auf dem Portal laut Ausziegel	18	—	—
10. Septembr. eidem für die Arbeyt auf dem Lauretanischen Figuralchor laut Ausziegel	56	—	—
1722 22. Augusti dem H. Michael Ignatio Gunst, Wiener Bildhauer, für 7 principal Statuen zur Heil. Stiegen laut Contract	370	—	—
1725 15. Decembr. H. Johann Georg Schaubberger, Ollmützer Bildhauer, für die 2 Altarl, nämli. auf der Heil. Stiegen und S. Josephi Capelle; für die steinerne Kindel auf der Galeri der Heil. Stiegen; für die Kindel über den 4 Lauretanischen Türen sammt der Marmolierer laut Contract	850	—	—
1726 6. Novembr. H. Andreas Huber, ein Marmolierer, eine extra Arbeit bei dem Josephi Altar laut Verzeichnus	24	—	—
Stuckator.			
1725 26. Julii H. Michael Fontani, Stuckator, laut Quittung	340	—	—
11. Septembr. eidem laut Contract	9	—	—
23. Octobr. eidem laut Bescheynung	40	—	—
Latus	28 928	53	—

[s. 12]

	fl.	kr.	den.
Maler.			
1724 9. Febr. dem H. Franz Eckstein für die ganze Malerei in der Lauretanischen Kirche in Fresco laut Contract	1 750	—	—
1725 27. Julii dem H. Johann Wenzl Herby, Maler, welcher die Engel auf dem Portal und die Galeri mit Ulfarben angestrichen laut Quittung	45	—	—
25. Augusti eidem wegen der Fassung des Lauretanischen Chors laut Quittung	108	—	—
4. Decembr. eidem wegen Fassung deren 3 principal Statuen auf die Heil. Stiegen laut Quittung	28	—	—
1726 28. Maji eidem wegen anderer Arbeyt in das Lauret[sic!] laut Quittung	20	—	—
1726 18. Martii H. Wenzl Bötsch, Maler, wegen Fassung der Ramen des Altars S. Josephi laut Bescheynung	29	—	—
2. Decembr. eidem wegen Planirung des Scheins S. Josephi laut Bescheynung	3	—	—
Glasermeyster.			

1726 15. Novembr. H. Johann Jakob Heckel, Glasermeister, laut Ausziegel	379	—	—
1723 18. Aprilis auf Neustadt für Glas laut Bescheynung	40	—	—
1724 11. Octobr. wiederum allda für Glas laut Bescheynung	30	—	—
9. Decembr. mehr allda für Glas laut Bescheynung	31	12	—
Kupferschmidmeister.			
1725 dem H. Simon Taubenberger, Kupferschmid, für eine kupferne Rinne auf das Lauretatische Dach laut Ausziegel	96	33	—
1726 25. Novembr. eidem ein anderes Ausziegel bezahlt für eine kupferne Rinne	28	54	—
Hufschmid.			
1723 3. Aprilis dem H. Hans Georg Kautzer, Hufschmid, für unterschied. Eysen laut Ausziegel	8	—	—
Tischlermeister.			
1725 23. Junii H. Andreas Riedl, Tischlermeister, für das Lauretatische Chor laut Contract	75	—	—
Orgelmacher.			
1726 15. Januarii dem H. Antoni Richter, Orgelmacher, für die Laureta- nische Orgel laut Contract	500	—	—
Summa Contractuum et Quietantiarum pro aedificio Lauretano	32 100	32	—

[s. 13]

	fl.	kr.	den.
Diversae expensae in ordine ad aedificium Lauretanum sine contractu et quietantiis.			
1723 denen Herren Inguiniren [sic!] wegen unterschiedenen Abrisss zu dem Lauretatischen Gebäu gehörig zu unterschiedenen Malen	82	—	—
6. Decembr. dem Andreas Riedl, Tischlermeister, wegen Abnehmung und Aufsetzung des heyl. Creuzaltar, da die Oppersdorfische Kapelle fest[?] eingerissen worden			
1724 3. Maji zweyen Zimmermeystern wegen den Beschau, ob das Holz zu dem Lauretatischen Dachstuhl tauglich seye	1	8	—
1. Junii dem Drachsler für 12 Röhr in das Gewölb über die Heyl. Stiegen zum Luftlöchern	2	24	—
2. Septembr. für ein Bettbüchel zum Gratial dem Polier, der den Knopf auf das Lauretatische Türml aufgesetzt	—	36	—
Eidem 5 Ellen Kartys	1	4	—
9. Octobr. für ein Halben Centner Blei zur Verfestigung der Engel an dem Portal	5	—	—
Sieben Tafel Blech zum Türml über der Lauretatischer Kupel	178	—	—
Denen Klampfergesellen Trüنگeld	—	48	—
Zweyen Herrn Petrieneren [sic] aus Anordnung deren gnädigen H. H. Executoren für 20 gelesene heyl. Messen vor dem seel. H. Fundatore			
1725 Pro auro diversis laboribus Lauretanis adhibito	394	33	—
Item pro ultramarino et carmino colore	17	—	—
Trüنگeld denen Steinmetzgesellen	2	—	—
Für 25 Pfund Bley	2	45	—
Denen Fuhrmännern für unterschiedene Fuhren	37	53	—
1726 15. Januarii denen Orgelmachergesellen Trüنگeld			
17. Maji denen Weibern, so das Lauretae Pflaster gewaschen	3	3	—

Für 4 blecherne Schachteln zur heyl. Reliquien in die Lauretanische 4 Altar	1	—	—
20. Maji denen Zimmerleyten, so zu der Consecrierung der Lauretanischen Kirche vor dem Lauret [sic!] den Schranken gemacht	2	30	—
Trüنگeld denen, so das positiv in der Procession getragen	—	24	—
Latus	746	8	—

[s. 14]

	fl.	kr.	den.
Denen Pfannenträgern und anderen Beyhülffenden zur Procession	2	56	—
Denen Soldaten, so bey der Consecrierung gewacht	1	30	—
Für Fackeln und Kerzen	33	—	—
Denen Herrn Caeremoniaris und anderen Bedienten, so Ihre Fürstl. Eminenz Kardinal von Schratzenbach bey der Consecrierung der Lauretanischen Kirche beygeholfen	155	—	—
Dno Regenti chori nostro	6	—	—
Nostris tubicinibus	6	—	—
Denen Obrowitzer Trompetner	5	30	—
Dem H. Organisten	1	—	—
Dem Pauker	—	36	—
Für 7 ¹ / ₂ Ellen gewixte Leinwand auf die Altar	4	58	—
Für andere Zugehörung und Unkosten zu der Consecration und Procession	88	36	—
Dem Hafner für 22 Blumenkrieg über das Lauret. Galander	7	30	—
7. Decembr. dem H. Schauberber, Ollmützer Bildhauer, für 2 Statuen extra bezahlt	25	—	—
Item für die Fuhr deren Kindeln, so auf dem Galander der Heyl. Stiegen stelen, von Ollmütz bis daher	19	12	—
Item für seinen Handlanger durch seine ganze Arbeyt	18	4	—
Item für den H. benennten Schauberber allhier die Kost bezahlt während seiner Arbeyt	50	—	—
Summa expensarum diversarum in ordine ad aedificium Lauretanum sine contractibus et quietantiis	1 171	—	—
Quibus si addantur expensae pro contractibus et quietantiis	32 100	32	—
Summa pro toto aedificio Lauretano et S. Scalae	33 271	32	—

[s. 15]

Specification expensarum.	fl.	kr.	den.
Expensae funerales	486	27	—
Expensae taxarum	1 936	58	2
Expensae diversae vi haereditatis	4 314	7	—
Expensae pro aedificio Ecclesiae et Sacristiae	4 457	58	—
Pro perpetua fundatione	9 000	—	—
Expensae pro toto aedificio Lauretano et S. Scalae	33 271	32	—
Summa omnium expensarum	53 467	2	2
Si itaque ex proventibus	54 295	30	2
Detrahantur expensae	53 467	2	2
Remanent adhuc in restantia	828	28	—

[Následuje záznam o revizi účtů vykonané dne 9. února 1727 provinciálem a generálním komisařem Štěpánem Christem a tajemníkem Wolfgangem Burgrem.]

[s. 16]

	fl.	kr.	den.
In visitatione Ao 1727 9. Febr. ist in Rest verblieben	828	28	—
Dem Herrn Johann Georg Pobinger, Schlossermeister, laut Ausziegeln und Quittungen	149	—	—
dem H. Johann Scherz, Bildhauer, laut Quittung	6	—	—
Dem H. Johann Franz, Bildhauer, lau Quittung	4	15	—
Dem H. Simon Taubenberger, Kupferschmied, laut Ausziegel	152	15	—
Dem H. Karl Peter Ross, Steinmetz, laut Ausziegel	18	30	—
Dem H. Andreas Strunck, Steinmetz, laut Quittung	3	—	—
Dem H. Johann Feldl, Zimmermeister, laut Ausziegel	36	—	—
Dem H. Gregori Gruber, Schwertseger, laut Ausziegel	25	—	—
Dem H. Johann Georg Schaubberger, Bildhauer, laut Quittungen	93	—	—
Dem H. Wenzl Pötsch, Maler, laut Quittung	139	—	—
Dem H. Andreas Riedl, Tischlermeister, laut Quittungen und Ausziegeln	209	—	—
Summa deren Ausgaben	835	—	—

[Následuje záznam o revizi předchozích účtů vykonané dne 13. ledna 1729 provinciálem a generálním komisařem Štěpánem Christem a tajemníkem Wolfgangem Burgrem.]

[s. 17]

[Záznam o zvětšení částky pro stálou fundaci z 9 000 fl. na 10 600 fl. a o jejím využití, z 30. dubna 1733. S podpisy představených kláštera, provinciála a tajemníka provincie.]

P o z n á m k y

- ¹ V. R i c h t e r, Poznámky k dějinám barokní architektury na Moravě. Volné směry XXXVII, 1941—1942, 286 n. V současné době připravuje V. Richter do tisku větší práci o tomto tématu.
- ² Činnost i povšechná umělecká orientace Mořice Grimma je dnes již dostatečně známa. Srov. především V. R i c h t e r, K dílu architekta Mořice Grimma. Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za r. 1933, Praha 1934, 3 n. Je ovšem otázka, lze-li Grimma ve všech případech pokládat za projektanta, tj. neomezila-li se někdy jeho účast pouze na funkci provádějícího stavitele, jak to Richter ostatně také naznačil.
- ³ Jejich historií se nejvíce obíral V. K r y š t o v s k ý, O stavbách brněnských minoritů. Loštice 1939, passim. Z novější uměleckohistorické literatury srov. C. H á l o v á - J a h o d o v á, Brno. Stavební a umělecký vývoj města. Brno 1947, 144—145.
- ⁴ L. c., zvl. 11 n.
- ⁵ Státní archiv v Olomouci, ACO H/33. Tam je uložena také korespondence, kterou dále uvádím. Za upozornění na materiál v olomouckém Státním archivu děkuji srdečně jeho vedoucímu dr. J. Bistrickému. — Další materiál, vztahující se ke svatým schodům, je v Archivu města Brna, Stará registratura L 55/72. Pro tuto práci je však bez významu.
- ⁶ Oltář stál původně blíže triumfálního oblouku. Srov. obr. 51. Je však, pravděpodobně, že konvent změnil úmysl již dříve. V únoru toho roku začal totiž architekt Grimm s přestavbou gotického kněžiště (K r y š t o v s k ý, l. c., 14). S opravou, popřípadě přestavbou zchátralého presbytáře bylo počítáno patrně již předtím, konečný podnět k její realizaci však dala nepochybně nová situace. Potvrzuje to také důležitý záznam v souhrnném vyúčtování částky, kterou Wertema odkázal minoritům: Summa expensarum aedificii in ordine ad S. Scalam in ecclesia intentam k 27. říjnu 1722. Srov. příl. II, 9.

- ⁷ Tj. zatím jen klenby presbýtáře. Přestavba trojlodí začala až v roce 1729. Srov. K r y š t o v s k ý, l. c., 23.
- ⁸ Státní archiv v Brně, E 49/30.
- ⁹ K r y š t o v s k ý, l. c., 7 n.
- ¹⁰ Ve Státním archivu v Olomouci, ACO H/33 se zachoval Grimmův nedatovaný rozpočet na stavbu „kostela kolem lorety“ a svatých schodů. Poněvadž Grimm ještě nevěděl, jak vyplývá z rozpočtu, kde budou schody stát, vznikl rozpočet mezi červnem 1722, kdy konvent poprvé uvažoval též o místě v kněžišti, a říjnem toho roku. Srov. příl. I, 2.
- ¹¹ Z této částky byly hrazeny nepochybně také všechny zednické práce a příslušný materiál. Jejich vyúčtování se v podrobném přehledu výdajů již neobjevuje, nehledě ke značné výši obnosu. Srov. příl. II, 10.
- ¹² Chronologia Venerabilis Conventus Brunensis ad Sanctos Joannes... conscripta per Fratrem Stephanum Christ... anno 1733. Státní archiv v Brně, E 49/32. Dále cit. Chronologia... Mimo to je na farním úřadě u kostela sv. Janů uložen další rukopis, který obsahuje rovněž řadu důležitých údajů. Jde o Manuale P. Magistri Stephani Christ... A. 1733. Dále cit. Manuale... .
- ¹³ Chronologia..., 263.
- ¹⁴ Manuale..., 246.
- ¹⁵ Na příbuznost některých článků stavby s jinými brněnskými pracemi upozornil R i c h t e r, K dílu architekta Mořice Grimma, 8, 12. Uvedené shody je možno doplnit ještě dalšími. Jde např. o použití motivů balustrády na vnějšku a architektonické vázy, které se u Grimma rovněž často vyskytují.
- ¹⁶ Byly zbořeny roku 1785 nebo v následujícím roce. Srov. např. H. T i e t z c, Wiener Gotik im XVIII. Jh. Kunstgeschichtliches Jahrbuch d. k. k. Z.—K. III, 1909, 179.
- ¹⁷ Jde o málo známého sochaře, narozeného roku 1662 (?) ve Velkém Týnci na Olomoucku, pracujícího a zemřelého 2. 8. 1759 ve Vidni. Srov. T h i e m e - B e c k e r, Allgemeines Lexikon d. bildenden Künstler... XIX, 1926, 286.
- ¹⁸ Jak ukazuje starší fotografie, byl původní stav poněkud zkruslen novodobými zásahy. Výplně parapetů neměly girlandy, byly pouze barevně odlišeny. Pilířky balkonů byly rovněž bez ozdob. Vlys kladí nebyl členěn svislými lištami, byl hladký.
- ¹⁹ ... conventus noster... copiam scalae S. Viennensis ad S. Crucem, ad cuius normam haec nostra scala intenditur, ... subministrat... (str. 1).
- ²⁰ Vyobrazení v článku B. V y b í r a l a, Ještě jednou o olomouckých „Svatých schodech“. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci XXXIX, 1927, 111, — Srov. také K r y š t o v s k ý, l. c., 13.
- ²¹ Mimo to se zachovalo ke svatým schodům, popřípadě k ochozu kolem lorety ještě dalších šest neznačených návrhů. Podle jejich technického provedení lze soudit, že jsou dílem tří autorů. Jsou vesměs podprůměrné úrovně. Pozoruhodné je pouze to, že dva z nich, pocházející od téhož autora, řeší prostor, v němž jsou dnes umístěny schody, jako kněžiště. Plány budou publikovány později.
- ²² O něm J. S e h m i d t, Der Architekt Anton Ospel. Wiener Jahrbuch f. Kunstgeschichte X, 1935, 43 n. — Ospel patrně nezasáhl v případě svatých schodů pro brněnské minority do moravské architektury poprvé. S jeho jménem se lze setkat od roku 1716 při přestavbě moravské architektury poprvé: S jeho jménem se lze setkat od roku 1713 do roku 1724 při přestavbě zámku ve Valticích (srov. G. W i l h e l m, Der Wiener Baumeister Anton Johann Ospel im Dienste der Fürsten von Liechtenstein. Belvedere 13, 1938—1943, 141 až 147). Jak však vyplývá ze srovnání s jeho zajištěnými stavbami, omezila se zde nepochybně jeho účast na funkci provádějícího stavitele.

- ²³ V případě kaple sv. Josefa, v době vzniku Osplova projektu ještě nedokončené, jde o chybné zakreslení půdorysu. Kaple nebyla založena na oválu, nýbrž na obdélníku s konvexně prohnutými rohy.
- ²⁴ V tomto adičním principu, tj. v položení protikladných tendencí pouze vedle sebe, lze spatřovat spíše manýristické pojetí prostorové skladby než projev dynamického baroka. Ospel je ostatně představitelem zdrženlivého, uměřeného proudu barokní rakouské architektury, na jehož střízlivé, v mnohém vyslovené klasicistní formy mohl později snadno navázat klasicismus. Osplově projektu, cennému také tím, že rozšířil nevelkou řadu jeho zaručených prací, bude věnována samostatná studie.
- ²⁵ Rovněž zmíněný dopis F. Bernarda z Maierwaldu z konce října nebo z 1. listopadu 1722 (srov. str. 291) mluví v tomto smyslu: *Post mortem testatoris Patres opati mauum adhibere volentes aedificare statuerunt juxta delineationem lit. A . . .*
- ²⁶ K r y š t o v s k ý, l. c., 15.
- ²⁷ Srov. str. 295 a pozn. 6.
- ²⁸ K tomu J. Sedlář, František Řehoř Ignác Eckstein. Jeho malířské dílo na území Moravy Dipl. práce semináře dějin výtvarného umění university J. Ev. Purkyně v Brně. Brno 1960, *passim*, zvl. 79, 80, 90, 107, 112.

К ИСТОРИИ АРХИТЕКТУРЫ БАРОККО В Г. БРНО

Находка нескольких планов и архивных документов в государственном архиве в г. Оломоуц (Olomouc), касающихся священной лестницы в миноритском монастырском костеле в г. Брно, принесла брненской архитектуре первой четверти 18 века некоторые заслуживающие внимания сведения. Эта находка, наряду с данными, дополняющими историю постройки, подтвердила прежде всего тот факт, что автором постройки был брненский архитектор и строитель Мориц Гримм (Moriz Grimm). В своем проекте Гримм опирался на священную лестницу миноритского костела св. Креста в Вене, что проявилось в почти буквальном заимствовании ее нижней части, послужившей образцом для брненского портика. Но на основании нового материала было далее установлено, что первоначальный проект создал извесный австрийский архитектор Антон Оспель (Anton Ospel). Решение этого проекта состояло особенно в создании большой центральной часовни, которая должна была служить монументальным входом, ведущим к священной лестнице. Смежностью двух противоположных пространственных тенденций, повторяющейся также в боковых часовнях, и пролетами между четверками и парами колонн Оспель внес во весь план динамические и театральные черты, присущие этой архитектурной композиции. Но проект Оспеля, который возник в промежутке времени между апрелем 1721 г. и февралем 1722 г., который также своим превосходным решением мог бы быть значительным вкладом в барочную архитектуру Брно, не был, несомненно по экономическим причинам, реализован. Автором остальных планов, на основании которых была спроектирована лестница, ведущая в алтарное закругление костела, является Франц Эгштейн (Franz Egstein), которого можно отождествить с брненским художником Франциском Григорием Игнатием Экштейном (František Řehoř Ignác Eckstein). Хотя деятельность Экштейна-архитектора не была отмечена, но в его многочисленных художественных картинах бросается в глаза постоянный интерес к архитектуре. Кроме того существует еще один проект перестройки алтарного закругления в костеле св. Фомы (sv. Tomáš) в Брно. Следовательно, в лице Эгштейна вступает в историю брненской архитектуры позднего барокко новая личность. Не исключена возможность, что со временем удастся соединить с его именем какое-нибудь брненское или же моравское строение, возникшее в первые четыре десятилетия 18 века.

Перевод: В. Новотна

EIN BEITRAG ZU DER GESCHICHTE
DER BAROCKARCHITEKTUR IN BRÜNN

Der Fund einiger Pläne und Archivalien im Staatsarchiv in Olmütz, welche die heiligen Stiegen in der Minoritenkirche in Brünn betreffen, brachte für die Brüunner Architektur des ersten Viertels des 18. Jahrhunderts einige bemerkenswerte Erkenntnisse. Neben Angaben, welche die Geschichte des Baues vervollständigen, bewiesen die Archivalien namentlich, dass der Autor der Stiegen der Brüunner Architekt und Baumeister Moritz Grimm war. Als Vorlage dienten Grimm die heiligen Stiegen in der Minoritenkirche des HL.-Kreuzes in Wien und zwar in ihrer fast buchstäblichen Übernahme des Erdgeschosses als Muster für den Brüunner Portikus. Auf Grund des neuen Materials wurde weiter festgestellt, dass das ursprüngliche Projekt der Hand des bekannten österreichischen Architekten Anton Ospel entstammt. Seine Lösung bestand namentlich in der Bildung einer grossen Zentralkapelle, die einen monumentalen Zugang zu den heiligen Stiegen bildete. Durch die Nachbarschaft zweier, gegeneinander gerichteten Raumentendenzen, die er auch in den Seitenkapellen wiederholte und durch die Durchblicke zwischen den Viersäulen und Doppelsäulen brachte Ospel in die ganze Anlage einen in gewissem Sinne theatralischen Zug, der diesem architektonischen Gebilde eigen ist. Das Projekt von Ospel, das in der Zeitspanne zwischen April 1721 und Februar 1722 entstand und das ein schwerwiegender Beitrag für die Brüunner Barockarchitektur auch durch seine ausgezeichnete Lösung der Anlage bedeutet hätte, wurde jedoch nicht realisiert, zweifelsohne aus Finanzgründen. Der Autor der übrigen Pläne, in denen das Stiegenhaus in das Presbiterium der Kirche projektiert wurde, ist Franz Egstein. Man kann ihn ohne Zweifel mit dem Brüunner Maler Fr. Ignaz Eskstein identifizieren. Die Tätigkeit Ecksteins als Architekten wurde zwar bis jetzt nicht vermerkt, aber in seinem ausgedehnten Malerwerke gibt sich auffallend das systematische Interesse um die Architektur kund. Ausserdem existiert von ihm auch ein weiterer Entwurf und zwar für den Umbau des Presbiteriums der St. Thomaskirche in Brünn. Durch Eckstein tritt also in die Geschichte der Architektur des Brüunner Hochbarock eine neue Persönlichkeit. Es ist nicht ausgeschlossen, dass es mit der Zeit gelingt, seinen Namen mit einigen Brüunner, beziehungsweise mährischen Bauten aus den ersten vier Jahrzehnten des 18. Jahrhunderts in Verbindung zu bringen.

Übersetzt von Eva Uhrová